

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 14/3 2025 s. 846-868, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

**ERZURUM AĞZINDAKİ BAZI ARAPÇA KÖKENLİ KELİMELERİN
KULLANIMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Adem KESER*

Geliş Tarihi: 17 Şubat 2025

Kabul Tarihi: 8 Nisan 2025

Öz

Türkiye Türkçesinin gerek üst dilinde gerekse ağızlarında kökeni Arapça olan pek çok kelimeye rastlamak mümkündür. Arapça kökenli kelimelerin yoğun olarak kullanıldığı ağızlardan biri de Erzurum ağzıdır. Günümüzde Erzurum ağzında varlığını devam ettiren bu kelimelerden bazılarının alıntı yapıldığı dildeki anlamıyla benzer anlamda kullanıldığı, büyük bir bölümünün ise kaynak dildeki anlamından uzaklaşıp anlam kaymasına uğradığı ve ağzın ses özelliklerine göre telaffuz edildiği görülür.

Ülkemizde özellikle Türkçe ile Arapça arasında kelime alışverişi ve alıntı kelimeler üzerine pek çok bilimsel çalışma yapıldığı görülürken ağızlarda Arapça kökenli kelimeler üzerine yapılan çalışmaların yetersizliği dikkat çekmektedir. Bundan dolayı Erzurum ağzında ciddi bir yekûn teşkil eden Arapça kökenli kelimelerin ele alınma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Erzurum ağzında yaygın olarak kullanılan çoğunluğu anlam kaymasına uğramış Arapça kökenli kelimeler, kelime analizi yöntemiyle incelenmiş ve söz konusu bu sözcüklerin kelime türleri açısından nasıl kullanıldığının ve nasıl telaffuz edildiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, Erzurum ağzı, Arapça kökenli kelimeler, anlam kayması.

**AN ANALYSIS ON THE USAGE OF SOME WORDS OF ARABIC
ORIGIN IN ERZURUM DIALECT**

Abstract

Many words of Arabic origin are found in both standard Turkish and its regional dialects. The Erzurum dialect, in particular, exhibits a high concentration of such words. Among these, some retain meanings similar to those in Arabic, while a significant number have undergone semantic shift and are pronounced according to the dialect's phonological patterns. Although numerous studies have explored lexical borrowing between Turkish and Arabic, research specifically focusing on Arabic-derived words in regional dialects remains limited. This study addresses this gap by examining the Arabic-origin words commonly used in the Erzurum dialect, most of which have experienced meaning changes. Employing a lexical analysis approach, the research investigates the grammatical categories of these words and how they are pronounced within the dialect, thereby providing a comprehensive account of their current usage and linguistic adaptation in Erzurum Turkish.

Keywords: Turkish, Erzurum dialect, Arabic origin words, meaning shift.

* Dr. Öğr. Üyesi; Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ademkeser1981@gmail.com.

Giriş

Dört halife dönemiyle birlikte hız kazanan İslami fetih hareketleri, coğrafi anlamda Türklerle Arapları birbirine yakınlaştırmış, bu yakınlaşma zaman içerisinde kültürel yakınlaşmayı da beraberinde getirmiştir. İlki reşit halifelerden Hz. Ömer dönemine rastlayan bu yakınlaşmalar sonraki yüzyıllarda artarak devam etmiştir. Türklerin topluluklar hâlinde İslamiyet'i kabul etmesi ve uzun süre Arap coğrafyasına hâkim olması, Türk kültüründe ve Türk dilinde kalıcı izler bırakmış, (Çetin, 1991, s. 3/276-309; Özeydin, 2012, s. 41/474-480; Uzunyaylalı, 2024, s. 111-115) Arapçanın inandıkları dinin dili olması, Türkler arasında bu dili daha da kıymetli hâle getirmiştir. Bundan dolayı Türkler, başlangıçta Arap alfabesini ve Arapçayı dinlerinin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'i okumak ve anlamak üzerine temellendirirken sonradan kurumsallaştırarak özellikle Selçuklular ve Osmanlılar döneminde medreselerde "Kur'an, hadis, tefsir, kelam, fıkıh" gibi dinî ilimleri ve "hukuk, edebiyat, tıp" gibi pozitif bilimleri öğretmek için kullanmışlardır (Akar, 2010, s. 9-16). Dolayısıyla Arapçanın hem kendisi hem de alfabesi Türklerin kültürel hayatının pek çok alanına tesir etmiş, Türk dilinin kelime dağarcığında Arapça kökenli kelimelerin sayısı azımsanmayacak miktarlara ulaşmıştır (Yener, 2023, s. 768-789). Bu durum doğal olarak dilin besleyici unsurlarından biri olan ağızlara da sirayet etmiş, ağızlar da bu etkileşimden nasibini almıştır.

Dil bilimi terimi olarak bakıldığında ağız, "bir dilin veya lehçesinin sınırları içinde, belli bölgeye ya da topluluklara has sözlü anlatım yollarının bütünü" diye tanımlanabilir. Denilebilir ki, dil biliminin tarihî gelişimi içerisinde, lehçelerin ve ağızların araştırılmasının önemi, dil bilimciler tarafından kesin bir biçimde ancak 18. yüzyılın sonlarına doğru kabul görmüştür. Örneğin Fransızcada "ağız" anlamına gelen "dialecte" sözcüğü 1550 yılından beri bilinmesine rağmen, "dialectologie" terimi, bugünkü anlamda ilk olarak 1881 senesinde bu bilime isim olarak verilmiştir.

Günümüzde ileri toplumlar, birkaç asırdan beri gerek kendi toplumlarının gerek geri kalmış toplumların dilleri üzerine yaptıkları ve günden güne daha da gelişen bu çalışmalarıyla lehçe bilimini gözle görülür bir şekilde ileri duruma getirmişlerdir. Türkçe içinse ağızların araştırmalara konu edilişi, ilk Türk dil bilimcilerinden kabul edilen Kaşgarlı Mahmut'a kadar (ö. 1105) uzanır. Fakat o gün de dâhil olmak üzere 20. yüzyılın başlarına kadar geçen dönemin pek aydınlık olduğu söylenemez (Gemalmaz, 1989, s. 149-159).

20. yüzyıldan itibaren ise gerek Türkiye Türkçesinin ağızlarında gerekse Erzurum ağızında araştırma ve inceleme alanında gözle görülür derecede bir ilerleme kaydedilmiştir. Genel çerçeveden bakıldığında o tarihten günümüze kadar Erzurum ağızıyla ilgili olarak pek çok bilimsel çalışmanın kaleme alındığı görülür¹. Erzurum ağızı ile ilgili ilk çalışmaların başlangıcı ise 1904 yılına kadar uzanır. Balhasanoğlu takma adıyla bilinen Necip Asım Yazıksız, aynı sene Keleti Szemle dergisinin 5. cildinde "Dialecte turc d'Erzurum" başlıklı bir yazı yayımlar. Talik yazısıyla yazılmış olan bu çalışma, Erzurum ağızında kullanılan iki yüzden fazla kelimeyi içerir. Balhasanoğlu çalışmada, bu kelimelerin Erzurum halk ağızında nasıl bir değişime uğradığını Türkoloji bilginlerine göstermek maksadıyla birkaç Arapça ve Farsça kelimeyi de çalışmasının

¹ Konuyla ilgili literatür bilgisi için bk. Fındıkoğlu, Z. F. (1928). Lehçe-i Erzurum. *Halk Bilgisi Mecmuası*, (1), 164; Caferoğlu, A. (1942). *Doğu illerimiz ağızlarında toplamalar (Kars, Erzurum, Çoruh ilbaylıkları ağızları)*. İstanbul: TDK Yayınları; Ögel, B. (1946a). Erzurum ağızında nisbet cümleleri. *Erzurum Halkevi Kültür Dergisi* 1(10); Ögel, B. (1946b). Erzurum şivesinde söz yapılışı. *Erzurum Halkevi Kültür Dergisi* 3(10); (Gemalmaz, 1995; Olcay, 1995; Yılmaz, 2019); Akan-Budak, D. (2012). Erzurum ağızı söz varlığında eski Türkçenin izleri. *Journal of Turkish Studies*, 7(4), 629-646.

içine katarak kelimelerin transkripsiyonlarını yapıp anlamlarını verir. Sonraki yıllarda da yine Erzurum ağızıyla ilgili “halk türküleri, mâni derlemeleri, sözlük çalışması, şekil bilgisi, cümle bilgisi” vb. başlıklar altında pek çok bilimsel çalışma yapılmıştır (Olca, 1995, s. 13-19). Ne var ki Erzurum ağzının söz varlığında önemli miktarlara karşılık gelen Arapça kökenli alıntı kelimeler hakkında hâli hazırda müstakil bir başlık altındaki yapılan çalışmaların sayısının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Yapılan mevcut çalışmalarda ise kelimelerin hangi dilden geldiği belirtilerek anlamlarına, kullanımlarına ve diğer başlıklara değinilmiş buna karşın kelimelerin kökenleriyle ilgili etraflıca inceleme ve analizlere yer verilmemiştir.

Bu çalışmada ortaya çıkan bu boşluk giderilmeye çalışılacak, Erzurum ağzında yaygın olarak kullanılan ve üst dildeki anlamından farklılaşarak anlam kaymasına uğramış olan Arapça kökenli kelimeler ele alınacaktır. Çalışma kapsamında Erzurum ağzının öz malı hâline gelen ve ağzın söz varlığında önemli bir bölüm teşkil eden bu kelimelerin ses olayları, transkripsiyonları ve ağızdaki kullanımları açıklanacak, konunun daha anlaşılır hâle gelmesi için cümle örneklerine yer verilecektir. Halk kültüründeki yerinin anlaşılması içinse şiir, türk, mâni, deyim, ilenme sözü gibi türlerde nasıl geçtiğine dair örnekler sunulacaktır. Böylece Erzurum ağzı üzerinden Arap ve Türk dilleri arasındaki etkileşimin büyüklüğü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Erzurum Ağzının Belli Başlı Ses Özellikleri

Bu başlıkta Erzurum ağzının bütün ses özelliklerine yer vermek mümkün olamayacağı için belirgin olan ses hususiyetlerinden bahsedilecektir. Burada belirtmek gerekir ki; söz konusu bu ses olayları sadece orijin itibarıyla Türkçe kelimelerde değil ağza başka dillerden girmiş bütün kelimeler de görülür. Ağızda öne çıkan ses olayları şöyle sınıflandırmak mümkündür:

1.1. Ünlülerdeki Belirgin Ses Olayları

a-) Erzurum ağzının ön ya da son seslerinde düz-dar-kalın ünlü bulunan kelimelerin bu ünlüleri düz-dar-inceye dönüşür. Bu olay, Erzurum ağzının en belirgin özelliklerinden biridir. Ör: (ön sesteki ünlüler): ılık > işiğ, ırak > irah, sıcak > sicağ vb. (Son sesteki ünlüler): sarı > sari, razı > razi, yukarı > yuğari, oku > oğı, uyu > uyi vb. Bu durum yapım, çekim ve soru eklerinde de aynıdır. Ör: sor-i, sür-i, çal-ği, sor-ğı, gül-li, ayna-li, el-i, göz-i, var mı?, göl mi? vb.

b-) Türkçeye başka dillerden girmiş olan kelimelerden (r, l, m, n) sesleriyle başlayan kelimeler, bu dilin şive ve ağızlarında çoğu zaman bir ön ses ünlü türemesiyle söylenir. Bu hadise, Erzurum ağzında sadece /r/ sesiyle başlayan kelimelerde görülür. Ör: rum > urum, rus > urus, rüzgâr > ürüzgâr (ülüzgâr) vb. Kelime yabancı kökenli olsun ya da olmasın iç seste ünlü türemesine daha sık rastlanır. Ör: etraf > etıraf, komisyon > komisiyon, tavşan > dawuşan vb.

c-) Kelime ister Türkçe kökenli ister başka dillerden geçmiş olsun asıllarından farklı ünlülerle söylenir. Ör: tıy > tuy, yün > yun, polis > poles, şişe > şüşe, heves > havas vb.

ç-) Bazı kelimelerin c-/ç- ile başlayan ön seslerinden sonraki düz-dar-ince ünlüleri düz-dar-kalın olur. Ör: çizme > cızma, çiğne- > çığna-, cirit > cırit vb.

d-) Erzurum ağzında dudak ünsüzlerinin yanlarındaki düz-dar ünlüler çoğu zaman yuvarlaklaşır. Ör: bil- > bül-, pişman > püşman, tımar > tumar, kavim > ğewüm vb.

e-) Erzurum ağzında kullanılan Arapça kökenli kelimelerden ilk hecelerinde /h/ ünsüzü bulunan kelimelerin yanlarındaki (o, u, ü) ünlüleri /ö/ ünlüsüne dönüşürler. Ör: sohbet > söhbet, mühür > möhür, hükümdar > hökümdar vb.

f-) Erzurum ağzında özellikle incelik-kalınlık bakımından ilerleyici ve gerileyici ünlü uyumları sıkça görülen ses olaylarından. Bu ses hadisesi pek çok kelimede görülür. Yeni terminolojide art damaksıllaşma (kalınlaşma) ve ön damaksıllaşma (incelme) diye ifade edilen söz konusu bu ses olayları, Erzurum ağzının karakteristik özelliklerinden biridir. (Art damaksıllaşma) Ör: alev > alav, cahil > cahal, arefe > arafa, şahit > şahat vb. (Ön damaksıllaşma) Ör: hararet > hereret, taze > teze, talebe > telebe, marifet > merifet vb.

g-) Erzurum ağzındaki pek çok kelimede dar-yuvarlak ünlülerin ilerleyici ya da gerileyici benzeşmelerle düz-dar ünlüye dönüştüğü görülür. Ör: barut > barıt, çamur > çamır, murat > mırat, tabur > tabır vb.

1.2. Ünsüzlerdeki Belirgin Ses Olayları

a-) Ünsüz değişimi, Erzurum ağzının en belirgin ses özelliklerinden biridir. Söz konusu değişimleri şöyle sıralamak mümkündür:

k > g değişimi: Ör: kişi > gişi, keçi > geçi, kaz > ğaz, koyun > ğoyun vb.

k > h değişimi: Ör: tekmiş > tehmiş, yelek > yeleh, ördek > ördeh vb.

k > ħ değişimi: Ör: akşam > aħşam, yakın > yaħın, ayak > ayaħ, çubuk > çubuħ vb.

h > ħ değişimi: Ör: haşıl > ħaşıl, harca- > ħarca-, hurma > ħurma, hırıltı > ħırıltı vb.

t > d değişimi: Ör: taş > daş, taban > daban, tabanca > dabança vb.

d > t değişimi: Ör: diken > tikan, dut > tut, dik- > tik- vb.

ç > ş değişimi: Ör: kaç > ğaş, iç- > iş-, üç > üş, hiç > heş, saç > saş vb.

s > ş değişimi: Ör: herkes > herkeş vb.

v > m değişimi: Ör: vebal > mabal vb.

v > b değişimi: Ör: vefat > befat vb.

b > m değişimi: Ör: bahane > mahana vb.

s > z değişimi: Ör: sabah > zabah, zaten > saten, sebze > zebze, sopa > zopba vb.

j > c değişimi: Ör: jilet > cilet, jandarma > cenderme, japon > capon vb.

c > j değişimi: Ör: meclis > mejlis, vicdan > vijdan, mecbur > mejbur vb.

b > p değişimi: Ör: bakır > paħır, baklava > paħlava, bıçak > piçak vb.

r > l değişimi: Ör: merhem > melhem, servi > selvi, güreş > güleş vb.

b-) Ünsüz düşmesi, Erzurum ağzında öne çıkan ses olaylarından biridir ve bu olay kelime başında, ortasında ya da sonunda görülebilir. Ör: yüz > üz, yitir- > itir-, evvel > evel, gündüz > günüz, buğday > buğda, serbest > serbes vb.

c-) Ünsüz türemesi, Erzurum ağzında sık sık karşılaşılan ses olaylarından biridir. Bazı kelimelerde görülen (n, m, r, b, y, h) ünsüzlerinin türemesi, ses olaylarının en belirgin

olanlarındandır. Ör: fırsat > firsant, tüfek > tüfenk, kâğıt > kâğırt, söğüt > söğürt, keşke > keşgem, belki > belkim, peştamal > peştembal, elbet > helbet, esir > yessir, indir- > yendir- vb.

ç-) Ünsüz ikizleşmesi, Erzurum ağzındaki diğer önemli bir ses hadisesidir ve oldukça belirgindir. Ör: azcık > accıh, yedi > yeddi, sakız > sakğız, sakal > sağğal, hile > hille, ilaç > illaç, topuz > topbuz, sapan > sapban, dakika > degğe, esir > yessir, kasap > gassap, aşık > aşşıh, kazık > gazzıh, mehmet > memmet vb.

d-) Ünsüz benzeşmesi, Erzurum ağzında öne çıkan başka bir ses olayıdır. Türk şive ve ağızlarında görülen rl/ll, nl/nn, şs/ss, zs/ss, nb/mb gibi ünsüz benzeşmeleri Erzurum ağzında da görülür. Ör: yaparlar / yapallar, söylerler / söyleller, anlat- / annat-, bunlar / bunnar, almışsan / almıssan, vermezse / vermesse, canbaz / cambaz, sünbül / sümbül vb.

e-) Ünsüzlerin yer değiştirmesi, Erzurum ağzında görülen önemli ve belirgin ses hadiselerinden biridir. Göçüşme ya da metatez diye de adlandırılan bu ses olayına Erzurum ağzında çoğunlukla rastlanır. Ör: köprü / körpi, toprak / torpağ, çapraz / çarpaz, kibrit / kirpit, öğren- / örge-, uğraş- / urğaş-, uğra- / urğa-, eksik / esgik, öksür- / ösgür-, tiksini- / tisgin-, akraba / arhaba, şalgam / şağlam, memleket / melmeket vb. (Olca, 1995, s. 20-35).

2. Erzurum Ağzında Kullanılan Bazı Arapça Kökenli Kelimeler

2.1. ahır < ahîr (أَحِيرَ) Arapçada “sonunda, nihayetinde” (İbn Manzûr, 1993, s. 4/14; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 837; Zebîdî, 1972, s. 11/260; Ezherî, 2001, s. 7/227; URL-1) vb. anlamlarına gelen أَحِيرَ kelimesinden mülhemdir. Kelime, Erzurum ağzında alıntı yapıldığı dilden farklı bir biçimde art damaksıllaşma (kalınlaşma) (Karaağaç, 2010, s. 82; Erdem vd., 2024, s. 177-178) yapılarak “ahır” diye söylenir ve “sonu, en sonunda, nihayetinde” gibi anlamlarda kullanılır. Kelimenin “evel ahır” yani “önünde sonunda” anlamına gelen ikileme şeklinde kullanımı da vardır. Örneğin; “Bu iş evel ahır olacah.” denildiğinde; “Bu iş önünde sonunda yapılacak.” anlamı kastedilir.

Bunun yanında kelimenin Erzurum ağzında alıntı yapıldığı dildeki anlamıyla yani “ahır” diye kullanımına da rastlıyoruz. Kelimenin bu biçimde kullanımına en güzel örnek olarak Erzurumlu Muhammed Lütî'nin *Hulâsatı'l-Hakâyık* adlı eserinde “Ahiri ölümdür, ne hayaladesin” isminde 11'li hece vezniyle yazdığı şiirini örnek verebiliriz. Söz konusu şiirin ilk dördüğü şöyledir:

İster İskender ol serir üstünde,

Ahiri ölümdür ne hayaladesin.

İster Süleyman ol mühür destinde,

Ahiri ölümdür ne hayaladesin.

(Lütî, 1996, s. 407-408).

2.2. allelem < Allahu a'lem (أَلَلَّهُ أَعْلَمُ) Arapça (أَلَلَّهُ) lafzı ile (عَلِمَ) “bildi” (İbn Manzûr, 1993, s. 4/7; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 26; Zebîdî, 1972, s. 40/485) fiilinin türevlerinden ism-i tafdili olan أَعْلَمُ “en iyi bilen” kelimesinin birlikte oluşturduğu “Allah en iyi bilendir.” cümlesinden mülhem. Arapçada ism-i tafdil “sıfatlarda derecelendirme veya üstünlük için kullanılan bir kalıptır (Gâlâyînî, 1993, s. 1/193-201; Ya'kûb, 2005, s. 60-62; Akbaş, 2024, s. 339-342). Erzurum

ağzında kelime içinde ünlü düşmesi, değişmesi ve hece kaynaşması gibi ses olaylarına uğrayarak (Karaağaç, 2010, s. 69; Olcay, 1995, s. 24-25) “allelem” diye tek kelime hâlinde telaffuz edilen ve Türkçe söyleyişe uyarlanan bu cümle, zaman içerisinde anlam kaymasına uğrayarak daha çok “sanırım, zannedersen” anlamında kullanılır olmuştur.

2.3. arafalıh < ‘arefe (عَرَفَة) (Fîrûzâbâdî, 2005, s. 836; URL-1) Arapça “arefe, zilhicce ayının dokuzuncu günü, bayramdan önceki gün” kelimesinden mülhem. Kelime, art damaksıllaşma yapılarak ikinci ve üçüncü hecedeki ince ünlüler kalın ünlüye arefe > arafa dönüştürülerek ve Türkçede isimden isim +*lk* yapım eki getirilerek türetilmiş bir kelimedir (Karaağaç, 2010, s. 82; Erdem vd., 2024, s. 177-178; Korkmaz, 2009, s. 55-58; Gemalmaz, 1995, s. 1/229-243). Bilindiği üzere Türkçe, kelime türetimine son derece müsait bir dildir. Kelime hangi dilden olursa olsun Türkçe yapım eklerinden birisi getirilerek kolayca başka kelimeler türetilir. “Arafalıh” kelimesi de bu şekilde türetilmiş ve Türkçe telaffuza uygun hâle getirilmiş bir kelimedir. Erzurum’da arife günü çocukların sabah erkenden kalkıp ev ev dolaşarak topladıkları hediye, şeker, fındık, fıstık gibi şeylerin genel adı için kullanılır. Yaşları, takriben 5 ile 12 arasındaki ergenlik yaşına ulaşmamış çocuklar ellerinde poşetlerle dolaşarak - çoğunlukla gruplar hâlinde- kapıya gelir ve poşetlerle ses çıkararak “Arafa! Arafa!” veya “Arafalıh! Arafalıh!” der, evden çıkan kişi de onlara çikolata, fındık, fıstık vb. şeyler takdim eder. Bu eylem, sabah başlar ve öğlen vaktine kadar devam eder. Bunun yanında büyükler arasında da “arafalıh” geleneği vardır. Büyük küçük fark etmeksizin kişi sevdiği birisi için “Arafalıh ne isdisen? Söyle alim.” der. Ya da kişi sevdiği birinden “Bene arafalıh al.” diye talepte bulunabilir.

2.4. aşğar < aşkaru (أَشْقَرُ) Arapçada “sarı, sarışın” (İbn Manzûr, 1993, s. 4/421; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 418; Zebîdî, 1972, s. 12/216; İbn Düreyd, 1987, s. 2/730) anlamına gelen (أَشْقَرُ) kelimesinden ya da “sararmak, sarışın olmak” (İbn Manzûr, 1993, s. 3/243; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 418; Zebîdî, 1972, s. 8/259) anlamına gelen (أَشْقَرُ) fiilinden mülhem. Kelime, Erzurum ağzına geçerken sondaki /u/ ünlüsü düşmüş ve “aşğar” şeklinde telaffuz edilir olmuştur. Özellikle içe giyilen beyaz renkli çamaşırlarda ve gömlek vb. giysilerin yakasında oluşan sarı renkli çıkması zor olan lekeleri ifade etmek için kullanılan bir kelimedir. Deterjanların yaygın olmadığı dönemlerde bahse konu çamaşırların lekeleri tandırda ya da soba üstünde kazanda kaynatılan suyun içine çivit katılarak çıkarılırdı. Öte yandan kelimenin “aşğarlan-” şeklinde fiil kullanımı da vardır.

2.5. baba < vebâ (وَبَاء) Arapçada “salgın, salgın hastalık” (İbn Manzûr, 1993, s. 1/37; Ezherî, 2001, s. 15/427; İbn Düreyd, 1987, s. 2/1029; Zebîdî, 1972, s. 24/250) anlamlarına gelen kelime, /v/ dudak ünsüzünün /b/ dudak ünsüzüne dönüştürülmesiyle ve art damaksıllaşma yapılarak Erzurum ağzına geçmiştir (Olcay, 1995, s. 25-26; Karaağaç, 2010, s. 82). Erzurum ağzında azar ve kargış anlamında kullanılan bir edattır ve farklı kullanımları vardır. Bunlar; “Baba değmiş sanki” yani; “hiçbir sıkıntısı, hiçbir bir ihtiyacı yok.” demektir veya “babalan-” denilirken kabaca “zıkkımlanmak” kastedilir. Bunun yanında bu kelime azarlamak için yüksek sesle ve kızgınlıkla; “Babaaa! Züğüuum! Çoor!” şeklinde peş peşe söylenir. Ayrıca “iğrenme, hastalıklı ve beğenilmeyen şeyler” için de “Baba çıha!” ifadesi kullanılır (Olcay, 1995, s. 114; URL-1).

2.6. berdelecüz < berdu'l-'acüz (بَرْدُ الْعُجُوز) Arapçada “soğuk, serin” (İbn Manzûr, 1993, s. 3/383; Zebîdî, 1972, s. 7/412; Ezherî, 2001, s. 15/427; Askerî, 1991, s. 521) anlamına gelen بَرْدُ kelimesi ile “yaşlı, ihtiyar, kocamış” (İbn Manzûr, 1993, s. 7/269; Ezherî, 2001, s. 6/274; İbn Düreyd, 1987, s. 2/134; Zebîdî, 1972, s. 15/208) anlamlarına gelen عَجُوز kelimesinin bir araya gelerek oluşturduğu “kocakarı soğuğu” anlamındaki (izafet) isim tamlaması (Ya'kûb, 2005, s. 96-107; Maksudoğlu, 2005, s. 235-239; Akbaş, 2024, s. 567-575). Erzurum ağzında ise bu söz öbeği alıntı yapıldığı dilden farklı olarak ön damaksıllaşma ve hece düşmesi gibi ses olayları neticesinde Türkçe söyleyişe uygun hâle getirilmiş (Erdem vd., 2024, s. 176-177; Karaağaç, 2010, s. 69) ve “berdelecüz” biçiminde telaffuz edilir olmuştur. Halk arasında Mart'ın on birinden on yedisine kadar devam eden sert soğuklara “berdelecüz” yani “kocakarı soğuğu” denir (URL-1).

2.7. cahal < câhil (جَاهِل) Alıntı yapıldığı dil Arapçada “cahil, bilgisiz” (Ezherî, 2001, s. 8/186; İbn Düreyd, 1987, s. 1/409; Askerî, 1991, s. 212; Zebîdî, 1972, s. 28/256) anlamına gelen kelime, anlam kaymasına uğrayarak Erzurum ağzına girmiş ve “toy, tecrübesiz” anlamında kullanılır olmuştur. Bunun yanında ikinci hecede ünlü genişlemesiyle /i/ ünlüsü /a/ ünlüsüne dönüştürülmüş ve kelime art damaksıllaşma yapılarak Türkçe telaffuza uygun hâle getirilmiştir (Karaağaç, 2010, s. 82; Böler, 2020, s. 134-137). Bu kelime ile daha çok ergenlik çağındaki kız ve erkek çocuklar kastedilir. Kelime, Erzurum yöresinde kullanılan bir mânide şöyle geçer:

*Gelenfirsene harın yoh,
Sen gözelsen yarın yoh,
Ben seni çoğ sevirem,
Cahalsan heberin yoh*

(Olçay, 1995, s. 107).

2.8. davun < řâ'ûn (طَاعُون) “ölümcül hastalık, salgın, veba” (İbn Manzûr, 1993, s. 9/25; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 802; Ezherî, 2001, s. 14/112; İbn Düreyd, 1987, s. 1/520) anlamına gelen kelime, Arapça طَاعُون kelimesinden Erzurum ağzına girmiş, ünsüz değişimi ve iş seste ünsüz türemesi gibi ses olaylarına uğrayarak (Olçay, 1995, s. 31-32; Böler, 2020, s. 157) Erzurum yöresinde “davun” biçiminde söylenir olmuştur (Yılmaz, 2019, s. 245-255). Kelimenin kullanış amacı çoğunlukla azar ve kargış içindir. Bir ilenme sözü ve beddua biçiminde de söylenir (Olçay, 1995, s. 116; URL-1). Halk arasında birisini azarlamak için; “Davunun köki!”, “Davun mi değmiş sanki?” veya “Davun! Çor! Zugğum!” şeklinde kullanımları vardır.

2.9. devamsız < devâm (دَوَام) Arapçada “devam, kalıcılık” (İbn Manzûr, 1993, s. 2/574; Zebîdî, 1972, s. 18/403; Askerî, 1991, s. 280; Ezherî, 2001, s. 13/105; İbn Düreyd, 1987, s. 1/579) gibi anlamlara gelen دَوَام kelimesine Türkçe isimden isim +sIz yapım eki getirilerek (Korkmaz, 2009, s. 64-65) türetilmiş bir kelimedir. Erzurum ağzında “düşüncesiz, aklına geleni söyleyen, sözünün yerini bilmeyen” anlamında kullanılır. Yanı sıra bu kelimenin “münasebetsizlik etme” anlamında kullanılan “devamsızlık etme! veya “devamsız devamsız konuşma!” şeklinde azar kastıyla söylenen kullanımları da vardır (Olçay, 1995, s. 116; Yılmaz, 2019, s. 245-255).

2.10. elhezar et- < ħazer (حَزَرَ) Arapçada “dikkat etme, temkinli olma, uyarma” (İbn Manzûr, 1993, s. 2/501; Ezherî, 2001, s. 5/96; Zebîdî, 1972, s. 6/513) vb. anlamlara gelen حَزَرَ fiilinin mastarıdır. Kelime başındaki (حَزَرَ) Arapçadaki belirlilik takısının karşılığı olup Türkçe söyleyişte alıntı yapıldığı dildeki şekliyle korunmuştur. Kelimedeki ünlülerden ilk hecede incelleme, ikinci hecede kalınlaşma gözlenmiştir. Ayrıca yardımcı fiil alan kelime, (Korkmaz, 2009, s. 534) anlam kaymasına da uğrayarak Erzurum ağzına girmiştir. Kelime, ağızda fiil şeklinde “elaman etmek, yaka silmek” anlamında bir usanma ve pişmanlık ifadesi olarak kullanılır (URL-1).

2.11. enasirsiz < ‘anâşır (عَنَاصِر) Arapça sözlüklerde “köken, soy, öge, asıl” (İbn Manzûr, 1993, s. 4/611; Ezherî, 2001, s. 3/213; İbn Düreyd, 1987, s. 2/1153) vb. anlamlara gelen عَنَاصِر kelimesinin kuralsız çoğuludur (Ġalâyînî, 1993: s. 2/28-64; Ya‘kûb, 2005, s. 300-313; Maksudoğlu, 2005, s. 135-149; Akbaş, 2024, s. 40-44). Alıntı kelimelerde kelime başındaki /ع/ sesi Erzurum ağzında çoğunlukla /e/ ünlüsüne dönüşür. Dolayısıyla “‘anâşır” kelimesinde de benzer şekilde /e/ ünlüsüne dönüştürülerek telaffuza uygun hâle getirilmiştir (Olçay, 1995, s. 24-25). Yanı sıra kelimeye Türkçe isimden isim +sIz yapım eki getirilmiştir (Korkmaz, 2009, s. 64-65). Erzurum ağzında “arsız, yırtık, sözden anlamayan” manasında daha çok şımarık çocukları tazir etmek için kullanılan bir kelimedir. Bunun yanında kelimenin halk arasında; “Enasiriz bata!” söz kalıbı şeklinde yine azar ifade eden bir kullanımı daha vardır.

2.12. eşet < eşed (عَشَد) Kelime, Arapça sözlüklerde “güçlendirdi, sağlam / sıkı yaptı” (İbn Manzûr, 1993, s. 3/236; Zebîdî, 1972, s. 8/241; Ezherî, 2001, s. 11/67) vb. anlamlara gelen عَشَد fiilinin ism-i tafdil kalıbıdır. İsm-i tafdili olan عَشَد kelimesi ise “daha güçlü, daha sıkı, daha sağlam” anlamına gelir. Bilindiği üzere dilimizde alıntı kelimelerin özgün biçimlerinin sonlarında bulunan yumuşak ünsüzler sertleşir. Bu kelime de kelimenin sonundaki /d/ ünsüzü /t/ ünsüzüne dönüşmüştür (Olçay, 1995, s. 31-32). Bunun yanında kelime anlam kaymasına da uğramıştır. “Ele avuca sığmayan, yerinde durmayan, şerli, yaramaz” vb. anlamlarda çocuklar başta olmak üzere kadın erken fark etmeksizin her tür insan için kullanılan bir kelimedir.

2.13. ğedir et- / ol- < ğadr (عَدَرَ) Arapçada “aldatmak, ihanet etmek, vefasızlık etmek” (İbn Manzûr, 1993, s. 6/75; Ezherî, 2001, s. 8/89) vb. anlamlara gelen kelime, benzeştirme yapılarak Erzurum ağzına geçmiştir. Arapçadaki /ع/ sesi Türkiye Türkçesinin üst dilinde /g/ Erzurum ağzında ise /ğ/ ünsüzüyle karşılaşılır. Bu kelime de benzer durum söz konusudur. Bunun yanında Türkçede kelime sonunda bulunmayan ünsüz çiftlerinin arasında dar ünlü türeyebilir. Bu kelime de orta hecede /t/ ünlüsü türemiş, yanı sıra ilk hecedeki /a/ ünlüsü de /e/ ünlüsüne dönüştürülmüştür (Böler, 2020, s. 109; Olçay, 1995, s. 24-25). Ayrıca yardımcı fiil alan kelime, (Korkmaz, 2009, s. 534) Erzurum ağzında “yazık et-, haksızlık et-” vb. anlamlarda kullanılır. Örneğin, müşteri alışveriş esnasında; “Ağabeyi şu fiyata versen olmaz mı?” dediğinde satıcı; “İnan bene ğedir olur.” dediğinde; “Bana yazık olur.” demek istiyordu.

2.14. ğeherlen- < ħahr (حَهَرَ) Arapçada “baskı altına almak, zorlamak, boyun eğdirmek” (İbn Manzûr, 1993, s. 5/120; Askerî, 1991, s. 358) vb. anlamlara gelen حَهَرَ fiilinin mastarıdır. Ünsüz değişimi, ünlü türemesi ve ön damaksıllaşma gibi ses olaylarının yanı sıra (Olçay, 1995, s. 31-32; Böler, 2020, s. 106-110; Karaağaç, 2010, s. 81-82) anlam kaymasına uğrayarak

Erzurum ağzına girmiş olan kelime, bu ağızda “hoşuna gitmeme, hoşnut olmama” gibi anlamlarda kullanılır. Örneğin; “Avu uşahdan ele geherlenirem ki. Desen zahar ben ğazanıram o yiyir.” şeklinde bir cümle kurulduğunda; “Şu çocuktan hiç hoşlanmıyorum. Sanki ben kazanıyorum, o yiyor.” anlamı kastedilir.

2.15. ğeliye < ğâile (عائلة) Arapçada “sorun, dert, sıkıntı, zarar” (İbn Manzûr, 1993, s. 11/509; Zebîdî, 1972, s. 29/144) vb. anlamlara gelen عَائِلَةٌ kelimesinden mülhemdir. Alıntı yapıldığı dilden ön damaksıllaşma, uzak göçüşme ve ünsüz türemesi gibi çeşitli ses olaylarına uğrayarak (Karaağaç, 2010, s. 81-82; Olcay, 1995, s. 35; Böler, 2020, s. 157-158) Erzurum ağzına girmiş olan kelime, bu ağızda benzer anlamlarda isim olarak kullanılır. Örneğin; “Beni bir ğeliye aldı, neydecem bülmirem.” diyen birisi; “beni bir sıkıntı aldı, ne yapacağımı bilmiyorum.” demek istiyordur. Bunun yanında kelimenin “ğeliye et-” şeklinde fiil kullanımı da vardır. Örneğin; “Neye ğeliye edersen, herşey olacağına varır.” şeklinde bir cümle kurulduğunda; “Niçin dert ediyorsun, her şey olacağına varır.” denilmek isteniyordur.

Öte yandan kelimenin Erzurum ili ağızlarında benzer anlamda isim olarak “ğeyle” şeklinde kullanımı da mevcuttur (Gemalmaz, 1995, s. 3/134).

2.16. ğevülleş- < kıavl (قَوَّل) Erzurum ağzındaki “ğevül” kelimesi Arapçada قَوْل “dedi, söyledi” (İbn Manzûr, 1993, s. 15/231; Zebîdî, 1972, s. 36/397; Ezherî, 2001, s. 1/119; İbn Düreyd, 1987, s. 3/1310) fiilin mastarı olarak kullanılan قَوْل “söz, laf” (Zebîdî, 1972, s. 39/90; Ezherî, 2001, s. 11/255; Askerî, 1991, s. 351) kelimesinden mülhemdir. Alıntı yapıldığı dilden ünsüz değişimi, ünlü türemesi ve ön damaksıllaşma gibi ses olaylarına uğrayan kelime, (Olcay, 1995, s. 31-32; Böler, 2020, s. 106-110; Karaağaç, 2010, s. 81-82) yanı sıra Türkçe isimden fiil yapma eki olan +Iş getirilerek (Korkmaz, 2009, s. 119-120) Erzurum ağzına geçmiştir. Daha çok “ğevülleş- veya ğevüle gir-” şeklinde fiil olarak kullanılan kelime, üst dildeki “lades oyunu”nun Erzurum ağzındaki ifadesidir. Oyunda, ğevüle giren iki kişiden biri, eline tavuğun göğsünden çıkan “V” harfine benzer şekildeki ince kemiği alır. Bir ucundan kendisi tutar, öbür ucunu ğevüle girdiği kişiye tutturur. Oyunun amacı ğevüle girdiği kişiye herhangi bir nesneyi vererek kandırmaktır. Kişi, ğevüle girdiği kimsenin amacının aldatmak olduğunu hatırlarsa “aklımda” diyerek alabilir. Bu durumda kaybetmemiş olur. Eğer aklımda demezse diğer kişi “dest!” der ve oyunu kazanır (URL-3).

Bunun yanında “ğevülleş- veya ğevüle gir-” kelimesinin “iddialaşma” anlamı da vardır.

2.17. gırgıt < kıllü'l-kût (قِلُّ الْقُوتِ) Arapçadaki “az, küçük” (İbn Manzûr, 1993, s. 7/467; Zebîdî, 1972, s. 30/274; Ezherî, 2001, s. 8/232; Askerî, 1991, s. 576) vb. anlamlara gelen قِلُّ kelimesi ile “rızk” (İbn Manzûr, 1993, s. 2/74; Zebîdî, 1972, s. 5/48; Ezherî, 2001, s. 9/197) anlamına gelen قُوت kelimesinin birleşiminden oluşmuş “azığı azaltma” manasına gelen izafet terkihi şeklinde oluşturulmuş kalıp bir ifade. Ünsüz değişimi, hece düşmesi ve art damaksıllaşma (Olcay, 1995, s. 31-32; Karaağaç, 2010, s. 69; Erdem vd., 2024, s. 177-178) neticesinde Erzurum ağzına uyarlanan kelime, bu ağızda tek kelime olarak “cimri, hasis, pinti” anlamında kullanılır olmuştur ve ağızda yaygın kullanılan kelimelerden biridir (Gemalmaz, 1995, s. 3-134; Olcay, 1995, s. 120; URL-1).

2.18. ğutni < kuṭn (قُطْن) Arapçada “pamuk” (İbn Manzûr, 1993, s. 13/344; Zebîdî, 1972, s. 24/395; İbn Düreyd, 1987, s. 2/1015) anlamına gelen kelime, ünsüz değişimi ve son seste ünlü türemesiyle (Olçay, 1995, s. 31-32; Böler, 2020, s. 112) Erzurum ağzına girmiş, aynı zamanda anlam kaymasına uğramıştır. Halk arasında ipekten yapılmış giysiler için sıfat olarak kullanılan bir kelimedir. Kelimeye, Aşkale, Yeniköy’de erkek düğünlerinde söylenen ve “sıçratma” diye adlandırılan bir halk türküsünde rastlıyoruz. O türkünün ilk dördlüğü şöyledir:

*Atın üsdünde eyer,
Bülmem begim ne geyer,
Altından beyaz köynek,
Üstünden ğutni yelek*

(Gemalmaz, 1995, s. 3/149).

Öte yandan Erzurum yöresinde söylenen bir mânide de “ğutni” kelimesi şöyle geçer:

*Ğutni yorğan üzledım,
Yere ğoydum düzledım,
El oğlı benim neyim,
Girdım çıhdım gözledım*

(Olçay, 1995, s. 109).

2.19. ğudümsüz < kudûm (قُدُوم) Kelimenin Arapçada “gelme, varma, gitme” (İbn Manzûr, 1993, s. 12/471; Zebîdî, 1972, s. 26/462; Ezherî, 2001, s. 9/228; Askerî, 1991, s. 76) gibi anlamlara gelen قُدُوم mastarından geçtiği düşünülmektedir. Kelime başında ünsüz değişimine uğrayan kelimeye (Olçay, 1995, s. 31-32) yanı sıra Türkçe isimden isim +s/iz yapım eki getirilerek (Korkmaz, 2009, s. 64-65) “ğudümsüz” türevi türetilmiştir. Erzurum ağzında “uğursuz, ayağı uğursuz gelen, kötülük getiren” (Gemalmaz, 1995, s. 3/146) anlamında kullanılır. Örneğin halk arasında; “Ğudümsüz gene geldi.” ya da “Ğudümün sarayı basdı.” şeklinde ifade edilir.

2.20. ħab et- < ħavb (حَوْب) Arapçada “muhtaç olmak, hayal kırıklığına uğramak, başarısız olmak” (İbn Manzûr, 1993, s. 1/368; Zebîdî, 1972, s. 2/388; Ezherî, 2001, s. 7/245) vb. anlamlara gelen حَوْب fiilinin mastarıdır. Kelime, alıntı yapıldığı dilden ünsüz düşmesine maruz kalarak (Olçay, 1995, s. 30) Erzurum ağzına geçmiştir. Yanı sıra yardımcı fiil alan (Korkmaz, 2009, s. 534) ve anlam kaymasına uğrayan kelime, bu ağızda fiil olarak kullanılır. Özellikle ineklerin sütünün azaldığı güz aylarında ya da ineği az olan iki ya da daha fazla kimsenin sütün az oluşu sebebiyle ineklerin sütünü bir gün birinde ertesi gün diğerinde dönüşümlü olarak toplaması eylemine Erzurum ağzında “ħab et-” denir (Gemalmaz, 1995, s. 3/152; Olçay, 1995, s. 122).

2.21. hacat < ħâcet (حَاجَة) Arapçada “ihtiyaç, nesne” (İbn Manzûr, 1993, s. 2/242; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 189; Zebîdî, 1972, s. 5/498; İbn Düreyd, 1987, s. 2/1037) gibi anlamlara gelen حَاجَة kelimesinden mülhemdir. Kelimede ikinci hecedeki /e/ ince ünlüsü kalın /a/ ünlüsüne

dönüşerek art damaksıllaşma olmuştur (Karaağaç, 2010, s. 82; Erdem vd., 2024, s. 177-178). Bunun yanında anlam kaymasına da uğrayan kelime, Erzurum ağzında “keser, çekiç, balta” vb. alet, edevat ismi olarak kullanılır olmuştur.

2.22. hasut < ḥasûd (حَسُود) Arapçada mübalağalı ism-i fail kalıbında gelen حَسُود kelimesi (Ğalâyînî, 1993: s. 1/193; Maksudoğlu, 2005, s. 181-184; Akbaş, 2024, s. 319) sözlüklerde “kıskanç, çekemeyen” (Zebîdî, 1972, s. 2/31; Ezherî, 2001, s. 13/9) anlamına gelir. Kelime sonundaki /d/ ünsüzü /t/ ünsüzüne dönüşerek (Olçay, 1995, s. 31-32) Erzurum ağzına giren kelime, alıntı yapıldığı dille aynı anlamdadır. Bunun yanında kelimenin hasutluḥ et- “kıskanmak, çekememek” anlamında fiil biçiminde kullanımı da mevcuttur. Örneğin; “Niye hasutluḥ edisen?” denildiğinde “niçin kıskanıyorsun?” anlamında söylenir.

2.23. ḥecil ol- < ḥecel (حَجَلَ) Arapçada “utanma, çekinme” (İbn Manzûr, 1993, s. 11/200; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 991; Ezherî, 2001, s. 10/183; Zebîdî, 1972, s. 28/397; İbn Düreyd, 1987, s. 1/444) anlamlarına gelen حَجَلَ fiilinin mastarıdır. İkinci hecede ünlü daralması uğrayarak ve yardımcı fiil olarak (Böler, 2020, s.131-134; Korkmaz, 2009, s. 534) Erzurum ağzına uyarlanan kelime, alıntı yapıldığı dildeki anlamına yakın bir anlamda fiil olarak kullanılır. Halk arasında “mahcup olmak, utanacak kadar büyük bir kusur neticesinde olmasa da bir kusur, bir noksan sonucunda mahcubiyet duymak” anlamında kullanılır (Gemalmaz, 1995, s. 3/161; URL-1). Bunun yanında kelimenin yine fiil olarak ḥecil et- yani “mahcup etmek, küçük düşürmek” şeklinde kullanımı da vardır.

2.24. ḥefle < ḥalef (حَلَف) Arapçada “halef, ardıl, sonra gelen” (İbn Manzûr, 1993, s. 9/85; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 807; Ezherî, 2001, s. 7/168; İbn Düreyd, 1987, s. 1/615) vb. anlamlara gelen حَلَف kelimesinden mülhemdir. Kelime, Erzurum ağzında bazen “ḥelfe” bazen de göçüşmeye (Olçay, 1995, s. 35; Böler, 2020, s. 216-217; Erdem vd., 2024, s. 200-201) uğrayarak “ḥefle” şeklinde söylenir. Kelime, “Kalfa” anlamında kullanılan bir kelimedir (Gemalmaz, 1995, s. 3/163; URL-1).

2.25. herg < ḥark (حَرَكَ) Arapçada “delme, gedik açma, yarma” (İbn Manzûr, 1993, s. 10/74; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 1127; Zebîdî, 1972, s. 25/219; Askerî, 1991, s. 406) gibi anlamlara gelen حَرَكَ kelimesinden mülhemdir. Kelime, ünsüz değişimi ve ön damaksıllaşma (Olçay, 1995, s. 31-32; Erdem vd., 2024, s. 176-177) gibi ses olaylarına maruz kalarak Erzurum ağzına girmiştir. Erzurum ağzında, alıntı yapıldığı dilden farklı olarak tarlayı sürme eylemi için “herg et-”, tarlanın sürülmüş hâline ise “herg” denilir.

2.26. herslen- < ḥirs (حَرَصَ) Arapçada “aşırı derece isteme, arzulama” (İbn Manzûr, 1993, s. 7/11; Ezherî, 2001, s. 3/126; Askerî, 1991, s. 295) vb. anlamlara gelen حَرَصَ fiilinin mastarıdır. Kelime, ilk hecede ünlü genişlemesi, ön damaksıllaşmayla, (Böler, 2020, s.134-137; Erdem vd., 2024, s. 176-177) yanı sıra Türkçe isimden fiil yapım eki +lAn getirilerek (Korkmaz, 2009, s. 119) türetilmiş ve Erzurum ağzına uyarlanmıştır. Ayrıca anlam kaymasına uğrayan kelime, halk arasında “sinirlenmek, kızmak” anlamında fiil olarak kullanılır ve yaygın kullanılan Arapça kökenli kelimelerden biridir. Bunun yanında kelimenin Türkçe yardımcı fiil eklenerek kullanılan “hersî çıḥ-, herse gel-, hersî yen-” şeklinde kullanımları da vardır. Örneğin; “Benim hersîmi çıḥartmaym, yoḥsa hepîzi ḥaṣat ederem.” denildiğinde; “Beni kızdırmaym, hepînizi perişan ederim.” anlamında söylenir. Öte yandan kelime yine fiil biçiminde “herset-”

şeklinde kullanılırsa “darılmak” anlamına gelir. Örneğin; “Hersetmiş, gelip yemeğini yemir.” denildiğinde; “Küsmüş, gelip yemeğini yemiyor.” anlamı kastedilir.

Söz konusu kelime bir Erzurum mânisinde şöyle geçer:

*Punğar başi nergile,
Doldur ver güle güle,
Ele hersim çıhır ki,
Ğahim gidim yargile*

(Gemalmaz, 1995, s. 3/167; Olcay, 1995, s. 107; Yılmaz, 2019, s. 245-255; URL-1).

Bunun yanında kelimenin Erzurum türküsünün farklı bir varyantında şöyle geçtiğini görüyoruz:

*Masada yeşil hıyar,
Elmas piçağım soyar,
Yavaş oynayın gızlar,
Babamın hersi çıhar*

2.27. hış < ğışâ (غشاء) Kelime, Arapçada “örtü, kabuk, zar, kaplama” (İbn Manzûr, 1993, s. 12/526; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 1054; Zebîdî, 1972, s. 24/7; Askerî, 1991, s. 433) vb. anlamlara gelir. Erzurum ağzında bazen söyleyişi kolaylaştırmak için Arapça ve Farsçadaki /ğ/ sesinin - nadir de olsa- /h/ sesine dönüştürüldüğü görülür (باغچه kelimesindeki /ğ/ sesinin /h/ sesine dönüşüp bahça olması gibi). Bu kelime de benzer durum söz konusudur. Bunun yanında kelimenin sonundaki ünlü düşürülerek Türkçe telaffuza uygun hâle getirilmiştir (Olcay, 1995, s. 24). Kelime, “köpeklerin boynuna takılan tasma” anlamında isim olarak kullanılır. Bu kelimeyle çoğunlukla “çivili tasma” kastedilir.

2.28. holla- < huluvv (حلو) Arapçada “yoksun bırakma, boşa çıkarma, boş olma” (İbn Manzûr, 1993, s. 14/242; Zebîdî, 1972, s. 38/11; Askerî, 1991, s. 223) anlamlarına gelen حَلَّ fiilinin mastarıdır. Kelime kolaylaştırma ilkesi gereği çift sessizli bir hecenin düşürüldüğü ve kalan kısma Türkçe isimden fiil yapım eki +LA (Korkmaz, 2009, s. 116-117) getirilerek kelimenin türetildiği düşünülmektedir. Bunun yanında anlam kaymasına uğrayarak Erzurum ağzına girmiş olan kelime, bu ağızda holla- ya da hollikle- şeklinde “fırlatmak, atmak, gelişi güzel savurmak” anlamlarında fiil olarak kullanılır. Örneğin; “Hele avu anağdari holla gelsin.” diyen birisi; “Anahtarı bana at!” demek istiyordur. Diğer taraftan kelimenin isim olarak kullanımı da vardır. Çelik-çomak oyununda çomağa “holla” denir (Gemalmaz, 1995, s. 3/174; Olcay, 1995, s. 122; URL-1).

2.29. heflen- < havf (حَوْف) Arapçada “korku, dehşet” (İbn Manzûr, 1993, s. 10/3; Ezherî, 2001, s. 9/265; Zebîdî, 1972, s. 25/5; Askerî, 1991, s. 89) vb. anlamlara gelen کَاف fiilinin mastarıdır. Erzurum ağzına benzeştirme yapılarak uyarlanan kelime, kelime başında ünlü değişimi, içte /v/ dudak ünsüzünün düşmesi ve ön damaksıllaşma gibi ses olayları (Olcay, 1995, s. 24-30; Erdem vd., 2024, s. 176-177) görülür. Bunun yanında kelimeye Türkçe isimden

fiil yapım eki +*lAn* getirilmiş (Korkmaz, 2009, s. 119) ve yeni bir kelime türetilmiştir. Halk arasında “bir durum karşısında ürpermek, yarı korku içinde olmak” anlamında fiil olarak kullanılan bir kelimedir (URL-1). Kelimenin Erzurum ili ağızlarında “höflen-” şeklinde kullanımı da vardır.

2.30. huddem < huddâm (حُدِّم) Arapçada “hizmetçi” (Fîrûzâbâdî, 2005, s. 1099; Zebîdî, 1972, s. 32/55; İbn Düreyd, 1987, s. 1/580) anlamına gelen حُدِّم kelimesinin Arapçadaki kuralı çöğuludur (Ğalâyînî, 1993: s. 2/28-64; Ya‘kûb, 2005, s. 300-313; Maksudoğlu, 2005, s. 135-149; Akbaş, 2024, s. 40-44). Benzeştirme yapılarak Erzurum ağızına giren kelimenin ikinci hecesindeki /a/ kalın ünlüsünün /e/ ince ünlüsüne dönüştüğü görülür. Bunun yanında anlam kaymasına uğrayan kelime, Metafizik anlamda “görünmeyen varlıklarla ilişkisi olan ya da gaipten haber alan kişi” anlamında kullanılır. Örneğin birisine bilmediği bir konu hakkında bir şey sorulduğunda; “Ben ne bülüm! Benim huddemim mi var?” der ve gaipten haber aldığı birilerinin olmadığını kasteder. Bu kelimeyle ilgili kurulan cümleler, bazen sert bir tonda bazen de nüktedan bir şekilde söylenir.

2.31. kefe mayış < keyfe ma yeşâ (كَيْفَ مَا يَشَاءُ) Arapçadaki soru edatı + ismi mevsul + muzari fiilden oluşmuş “ne isterse, nasıl isterse, istediği gibi” anlamlara gelen kalıp bir söz. Bu kalıp söz, alıntı yapıldığı dilden benzeştirme yapılarak Erzurum ağızına geçmiştir. Kelimenin ilk hecesindeki /y/ ünsüzü düşmüş ikinci ve üçüncü kelimeler (ismi mevsul + muzari fiil) “mayış” biçiminde hece kaynaşması, yanı sıra ikinci ve üçüncü kelimelerin birleşiminden art damaksıllaşma oluşmuş ve kelime sonundaki /a/ ünlüsü de düşmüştür (Olçay, 1995, s. 24-30; Karaağaç, 2010, s. 69; Erdem vd., 2024, s. 177-178). Böylece bu kelime öbeği “kefe mayış” biçiminde Türkçe söyleyişe uygun hâle getirilmiştir. Bunun yanında kısmen anlam kaymasına uğrayan bu kalıp söz, Erzurum ağızında “durduk yere, yok yere, rastgele” gibi anlamlarda kullanılır. Örneğin; “Kefe mayış parayı harcamış. Şimdi de gara gara düşünür.” şeklinde bir cümle kurulduğunda; “Parayı rastgele harcamış, şimdi de kara kara düşünüyor.” anlamına gelir.

2.32. kert < qarḍ (قَرْض) Arapça sözlüklerde “kırmak, kesmek, çentmek” (İbn Manzûr, 1993, s. 7/218; Zebîdî, 1972, s. 19/14; Ezherî, 2001, s. 8/268) gibi anlamlara gelen قَرْض fiilinin mastarıdır. Benzeştirme yapılarak Erzurum ağızına girmiş olan kelimenin sonundaki /d/ ünsüzü sertleşmiş ve /t/ ünsüzüne dönüşmüştür. Ayrıca ön damaksıllaşmaya uğrayan kelime (Olçay, 1995, s. 30; Karaağaç, 2010, s. 81-82; Erdem vd., 2024, s. 176-177) ağızda “çentik” anlamındadır. Bununla beraber kelimenin “kertle-” şeklinde fiil kullanımı da mevcuttur. “Kertle-” demek, belli bir amaç için tahta, taş gibi sert cisimlere iz yapmak veya kâğıt gibi yumuşak cisimlere işaret koymak demektir (Gemalmaz, 1995, s. 3/197).

2.33. mablah < meblağ (مَبْلَغ) Arapçada “miktar, tutar, ölçü, seviye” (İbn Manzûr, 1993, s. 8/421; Zebîdî, 1972, s. 5/226; İbn Düreyd, 1987, s. 1/112) vb. anlamlara gelen kelime, Erzurum ağızında anlam kaymasına uğramış ve alıntı yapıldığı dilden tamamen farklı bir anlam kazanmıştır. Bunun yanında yukarıda bahsettiğimiz Erzurum ağızında bazen söyleyişi kolaylaştırmak için Arapça ve Farsçadaki /ğ/ sesinin -nadir de olsa- /h/ ünsüzüne dönüştüğü görülür. Bu kelime de benzer durum söz konusu olmuş ve kelime sonundaki /ğ/ sesi /h/ sesine dönüşmüştür. Ayrıca kelime art damaksıllaşma yapılarak Türkçe söyleyişe uydurulmuştur

(Karaağaç, 2010, s. 82; Erdem vd., 2024, s. 177-178). Kelime, ağızda “kaşık, çay kaşığı” (Gemalmaz, 1995, s. 3/214; Olcay, 1995, s. 123) anlamında isim olarak kullanılır.

2.34. mahalsız < maḥal (مَحَلّ) Arapçada “yer, konum, konu” (İbn Manzûr, 1993, s. 11/496; Zebîdî, 1972, s. 38/150; Askerî, 1991, s. 542) vb. anlamlara gelen مَحَلّ kelimesinden mülhemdir. Kelime, Erzurum ağızında Türkçe isimden isim +sIz yapım eki getirilerek (Korkmaz, 2009, s. 64-65) türetilmiş bir kelimedir. Yerinde söz söylemeyen, boşboğazlık eden kimseler için kullanılır. Hatta bu kelimeyle ilgili şu söz darbı mesel hâline gelmiştir; “Mahalsizi cehenneme atmışlar, buranın odunu kömürü nerden gelir demiş.” yani; boşboğazlık eden birisini cehenneme atmışlar, ora da bile rahat durmamış; “Buranın odunu, kömürü nereden geliyor.” demiş.

2.35. maslahat < maşlahat (مَصْلَحَة) Arapçada “fayda, çıkar” (İbn Manzûr, 1993, s. 11/4; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 959; Zebîdî, 1972, s. 13/378; Ezherî, 2001, s. 15/278) anlamına gelen kelime, Erzurum ağızında anlam kaymasına uğramıştır. Genellikle çocukları “bir ihtiyacı gidermek için bir yere gönderme” eylemi için kullanılır. Eğer evde çocuk yoksa evdeki diğer birey bu iş için gönderilir. Örneğin; “Hasan nerede?” diyen birisine; “Emingile maslahata yolladım. Gelir birezden.” yani; “Bir iş için amcanlara gönderdim, birazdan gelir.” anlamı kastedilir.

2.36. mekir < mekr (مَكْر) Arapçada “hile, kurnazlık, aldatma” (İbn Manzûr, 1993, s. 5/183; Zebîdî, 1972, s. 14/147; Askerî, 1991, s. 216) anlamına gelen kelime, مَكْر fiilinin mastarıdır. Yukarıda Türkçede kelime sonunda bulunmayan ünsüz çiftlerinin arasında dar ünlü türeyebildiğini söylemiştik. Benzer durum bu kelimede de söz konusu olmuş ve iç seste /i/ ünlüsü türeyerek Erzurum ağızına uyarlanmıştır (Olcay, 1995, s. 24; Böler, 2020, s. 109). Kelime, alıntı yapıldığı dilden farklı olarak “hâl ve hareketleriyle insanı yaran, yoran ve yüreğini ezen kişi” için bazen de “taklitçi, çirkin, hortlak” anlamında sıfat biçiminde kullanılır. Kelime, Erzurum’da genç kızların söylediği bir mânide şöyle geçer:

Kağırt bezi möhrelî,

Oğlan bizim mehrelî,

Al, ben oni alamam,

Oğlan mekir çehrelî.

Öte yandan kelimenin esmer tenliler için tekerleme biçiminde söylenen bir alay sözünde “ğara mekir ğarni tekir” şeklinde geçtiğini görüyoruz (Gemalmaz, 1995, s. 3/222; URL-2).

2.37. mudara < müdârâ (مُدَارَى) Kelime, Arapçada “hoşgörülü olma, insanlarla iyi geçinme” (İbn Manzûr, 1993, s. 14/255) anlamlarına gelir. Terim anlamı ise taşkın hareketleriyle huzursuzluğa yol açmasından endişe edilen veya aşırı alınganlık gösteren kimselere karşı kibar davranarak o kimsenin kötülüğünü önlemeyi veya gönlünü almayı hedefleyen davranışları ifade eder (Çağrıçı, 2020, s. 31/459-460). Alıntı yapıldığı dilden art damaksillaşma yapılarak (Karaağaç, 2010, s. 82; Erdem vd., 2024, s. 177-178) Erzurum ağızına giren kelime, anlam kaymasına da uğramıştır. Erzurum’da halk arasında “zayıf, güçsüz, tembel, beceriksiz, çelimsiz” gibi anlamlarda kullanılır (Gemalmaz, 1995, s. 3/231; Olcay, 1995, s. 124). Örneğin; “Ne mudara adamsan!” denildiğinde; “Ne kadar da beceriksiz, pejmürde birisin.”

denilmek istenir. Öte yandan Erzurum ili ağızlarında kelimenin ilk hecesinin dar ünlüyle; yani “mıdara” diye söylenildiği de vakidir.

2.38. mihāt ol- < muḳayyed (مُقَيَّد) Arapçada “bağlı, sınırlı, tescilli” (İbn Manzûr, 1993, s. 12/408; Ezherî, 2001, s. 10/330; Zebîdî, 1972, s. 10/18) gibi anlamlara gelen kelime, قَيَّد fiilinin ismi mefulüdür (Ġalâyînî, 1993: s. 1/182-185; Ya‘kûb, 1993, s. 45-49; Maksudoğlu, 2005, s. 92-99; Akbaş, 2024, s. 302-313). Kelime, alıntı yapıldığı dilden farklı olarak ilk hecede ünlü düzleşmesi, iç hecede hece düşmesi ve son hecede ünsüz benzeşmesi ve gibi ses olaylarına maruz kalarak Erzurum ağızına girmiştir (Böler, 2020, s. 142; Karaağaç, 2010, s. 69; Olcay, 1995, s. 31-32). Bunun yanında yardımcı fiil alan kelime, (Korkmaz, 2009, s. 534) anlam kaymasına da uğramıştır. Kelime, halk arasında “sahip çıkmak, korumak, göz kulak olmak” (Gemalmaz, 1995, s. 3/232) anlamında fiil olarak kullanılır. Örneğin; “Ambu uşağa mihāt ol, ben birezden gelirem.” diyen birisi; “Şu çocuğa göz kulak ol, ben birazdan geliyorum.” demek istiyordur.

2.39. möggem < muḥkem (مُحْكَم) Arapça sözlüklerde “sağlam, sıkı, güçlü, mükemmel” (İbn Manzûr, 1993, s. 8/409; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 975; Zebîdî, 1972, s. 23/145; Askerî, 1991, s. 195) vb. anlamlara gelir. Alıntı yapıldığı dilden farklı olarak ünsüz ikizleşmesi yoluyla kelime içindeki çift tonsuz ünsüzleri patlayıcı çift tonlu ünsüzüne dönüşerek Erzurum ağızına girmiştir (Olcay, 1995, s. 24; Gemalmaz, 1995, s. 1/172-173). Kelime, Erzurum ağızında da benzer anlamlarda sıfat veya isim olarak kullanılır. Örneğin; “Möggem dur!” denilirken “Sağlam dur!” anlamında denilir. Ya da “Yiyin, için, möggem olun!” denilirken; “Yiyin, için, sağlam olun!” manası kastedilir. Başka bir halk ifadesinde; “Yemeḥ iki adam etmez ama ey möggem bi adam eder.” sözü halk arasında yaygın kullanılan sözlerden biridir (Yılmaz, 2019, s. 245-255).

2.40. nıḥıs < naḥş (نَحْش) Arapça sözlüklerde “eksiklik, azalma, noksanlık” (İbn Manzûr, 1993, s. 1/733; Ezherî, 2001, s. 8/288; Askerî, 1991, s. 14) vb. anlamlara gelen kelime, نَحَّصَ fiilinin mastarıdır. Arapçada mübalağalı ismi fail kalıbı olan نَحَّصَ veznine sokularak نَحَّيْصَ şeklinde türetilen kelime, “çokça kısan, azaltan” anlamına gelir (Ya‘kûb, 1993, s. 218). Yukarıda iki kelime örneğinde dile getirdiğimiz; “Türkçede kelime sonunda bulunmayan ünsüz çiftlerinin arasında dar ünlü türeyebilir.” kuralı bu kelime de söz konusu olmuş ve iç seste /i/ ünlüsü türemiştir. Ayrıca /k/ ünsüzü /h/ ünsüzüne dönüşmüş, yanı sıra art damaksillaşma olmuş ve kelime Türkçe telaffuza uygun hâle getirilmiştir (Böler, 2020, s. 109; Olcay, 1995, s. 31-32; Karaağaç, 2010, s. 82). Kelime, Erzurum ağızında “eli sıkı, cimri, pinti, hasıs” (Gemalmaz, 1995, s. 3/242; Olcay, 1995, s. 124) kimseler için sıfat olarak kullanılır. Örneğin; “Nanca nıḥıs adam!” denilirken; “Ne kadar da cimri birisi!” denilmek istenir. Ya da “Nıḥıslıḥ etme!” denilirken; “Cimrilik etme!” manası kastedilir.

2.41. rapata < rabṭ (رَبَط) Arapça sözlüklerde “bağlamak, birleştirmek, tutturmak” (İbn Manzûr, 1993, s. 5/301; Ezherî, 2001, s. 3/115; İbn Düreyd, 1987, s. 1/445) anlamlarına gelen رَبَط fiilinin mastarıdır. Orta hecede ünsüz değişimi ve ünlü türemesi, kelime sonunda ünlü türemesi gibi çeşitli ses olaylarına maruz kalarak (Olcay, 1995, s. 31-32; Böler, 2020, s. 104-112) Erzurum ağızına giren kelime, bir alet ismidir. Bu alet, ince yaş çırpılardan hasır biçiminde örülen örgünün ortasına ve yanlarına dengeli bir şekilde yün konulup dışına da bez geçirilerek yapılır ve ekmek pişirmek için açılan ince uzun hamuru üzerine yaymak suretiyle sıcak tandıra

yapıştırırmaya yarar. Ekmek, kısa bir müddet sıcak tandır ateşinde pişer ve çıkarılarak dizilip poşetlenir. Bu ekmeğe “lavaş ekmek” ya da “tandır ekmeği” denir. Kış aylarında bu ekmek, buzdolabında yaklaşık bir ay küflenmez ve bayatlamaz. Dolaba konulmadan da yaklaşık bir hafta bayatlamadan yenilebilir.

Bunun yanında “rapata” kelimesi mecaz anlamda sıfat olarak da kullanılır. Geniş çehreliler için “rapata sıfatlı” ya da ayaklarının tarakları geniş olanlar için “rapata ayağlı” biçiminde alay içeren benzetme amaçlı kullanımları da vardır (Gemalmaz, 1995, s. 3/263; Olcay, 1995, s. 125).

2.42. rık at- < rıkkā (رَقَا) Arapçada “acımak, yumuşamak, nazik olmak, ince olmak” (İbn Manzûr, 1993, s. 10/237; Ezherî, 2001, s. 6/289; İbn Düreyd, 1987, s. 1/388) vb. anlamlara gelen رَقَا fiilinin mastarıdır. Bu kelime de yine söyleyişi kolaylaştırmak için çift sessizli bir hecenin düşürüldüğü ve kelimenin nesne + fiil bağlantısıyla birleşen anlamca kaynaşmış birleşik fiil olduğu düşünülmektedir (Korkmaz, 2009, s. 153-154). Anlam kaymasına uğrayarak Erzurum ağzına girmiş olan kelime, bu ağızda “hedefe koyma, bir şeyde inat etme, ısrarcı olma, kafaya takma, direnme, parmağına sarma” (Gemalmaz, 1995, s. 3/265) gibi anlamlarda kullanılır. Örneğin; “Rıkını bene atmış, bülmirem ki nasi gurtulacam?” denildiğinde; “Beni kafasına takmış, nasıl kurtulacağımı bilmiyorum.” demektir.

2.43. rız < ırz (عَرَضَ) Kelime, Arapçada “ırz, namus, şeref” (İbn Manzûr, 1993, s. 7/171; Zebîdî, 1972, s. 19/19) gibi anlamlara gelir. Kelime alıntı yapıldığı dilden farklı olarak ön seste ünlü düşmesi görülürken, diğer taraftan çift ünsüzlerin arasında /ı/ dar ünlüsü türemiştir (Olcay, 1995, s. 24; Böler, 2020, s. 109-113). Bu ses olaylarından sonra Erzurum ağzına giren kelime, ağızda alıntı yapıldığı dille benzer anlamda isim olarak kullanılır olmuştur. Ayrıca, kelimeye Türkçe isimden isim + sIz yapım eki getirilerek (Korkmaz, 2009, s. 64-65) türetilen “rızsız” yani “namussuz, haysiyetsiz” anlamında tahkir ifade eden bir kullanımı da vardır. Bunun yanında kelimenin küfür cümleleri içerisinde kullanımları da mevcuttur (Gemalmaz, 1995, s. 3/265).

2.44. rûsum < rusûm (رُسُوم) Alıntı yapıldığı dil olan Arapçada “çizim, resmetme” (İbn Manzûr, 1993, s. 12/241; Zebîdî, 1972, s. 25/67; Ezherî, 2001, s. 12/293) gibi anlamlara gelen رُسُوم kelimesinin cemi teksir çoğuludur (Ğalâyînî, 1993: s. 2/28-64; Ya’kûb, 2005, s. 300-313; Maksudoğlu, 2005, s. 135-149; Akbaş, 2024, s. 40-44). Kelime, ilk hecede ünlü değişimine (Olcay, 1995, s. 24-25) ve anlam kaymasına uğrayarak Erzurum ağzına girmiştir. Ağızda “işleyiş, görüntü, kural, disiplin” gibi anlamlarda isim olarak kullanılır. Örneğin; “Her şeyin bir rûsumi var.” Denildiğinde; “her şey, belli bir kural, disiplin çerçevesinde olur.” denilmek istenir.

2.45. sıfat < şıfat (صِفَات) Arapçada “ayırt edici özellik, sıfat, tanım” (İbn Manzûr, 1993, s. 14/325; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 193; Zebîdî, 1972, s. 40/383; İbn Düreyd, 1987, s. 1/325) vb. anlamlara gelen kelime, Erzurum ağzında anlam kaymasına uğrayarak “yüz, çehre, suret, görüntü” gibi anlamlara gelir. İsim olarak kullanılan kelime, bazen dar ünlüyle “sıfat” şeklinde bazen de geniş ünlüyle “sufat” şeklinde telaffuz edilir. Kelimenin kullanımıyla ilgili olarak örneğin, biri birisine kızdığı zaman; “Hele ağzan sıfatın bağı!” ya da sabah uyku sersemi mahmur hâlde olanlar için; “Sıfatın ğaymış.” denilir. Bunun yanında kelimenin somurtkan

insanlar için “sıfatsız” şeklinde kullanımı olduğu gibi kargış sözü içeren; “Sıfatın töküle!” şeklinde kullanımı da vardır (Gemalmaz, 1995, s. 3/285).

2.46. şağget- < şakḡ (شَقَّ) Arapçada “yarmak, ayırmak, ikiye bölmek” (İbn Manzûr, 1993, s. 10/181; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 898; Zebîdî, 1972, s. 25/514) vb. anlamlara gelen kelime, شَقَّ fiilinin mastarıdır. Bu kelime de yine alıntı yapıldığı dilden farklı olarak ünsüz ikizleşmesi yoluyla kelime içindeki çift tonsuz ünsüzleri patlayıcı çift tonlu ünsüzüne dönüşerek ve yardımcı fiil olarak Erzurum ağzına girmiştir (Olçay, 1995, s. 24; Gemalmaz, 1995, s. 1/172-173; Korkmaz, 2009, s. 534). Kelime, Erzurum ağzında alıntı yapıldığı dille benzer anlamda kullanılmaktadır. Örneğin; “Ġafayı duvara şağğılatdım.” diyen birisi; “Kafamı duvara vurdum ve yarıldı.” demek istiyordur.

2.47. şurt < şerîṭ (شَرِيط) Kelime, Arapçada “bant, şerit, kayış, kurdele, hat” (İbn Manzûr, 1993, s. 2/399; Zebîdî, 1972, s. 25/67; Ezherî, 2001, s. 11/213) vb. anlamlara gelen شَرِيط kelimesinden mülhemdir. Alıntı yapıldığı dilden farklı olarak ilk hecede ünlü daralması (Böler, 2020, s. 131-134) iç seste ünlü düşmesi (Böler, 2020, s. 114-119) gibi ses olayları neticesinde benzeştirme yapılarak Erzurum ağzına giren kelime, bu ağızda isim olarak kullanılır. Tandırın toprağa gömülü olan kısmının dışındaki üst şerit, kenar kısmına “şurt” denir (Gemalmaz, 1995, s. 3/296).

2.48. tebelleş ol- < tebelleş (تَبَلَّش) Kelime, Arapçada “birine ilişip, sürekli onu rahatsız etmek” (‘Abûdî, 2005, s. 96-97; Sâmî, 1899, s. 378) anlamındadır. Anlam kaymasına ve ses değişimine uğramadan sadece yardımcı fiil olarak (Korkmaz, 2009, s. 534) Erzurum ağzına geçen kelime, alıntı yapıldığı dildeki benzer anlamıyla kullanılmaktadır (Gemalmaz, 1995, s. 3/302; Olçay, 1995, s. 126).

2.49. temeküllî < tekemmül (تَكَمَّل) Kelime, Arapçada “bütünleme, tamamlama, bitirme” (İbn Manzûr, 1993, s. 12/93; Zebîdî, 1972, s. 31/389) gibi anlamlara gelen تَكَمَّل kelimesinden dönüştüğü düşünülmektedir. Alıntı yapıldığı dilden farklı olarak uzak göçüşme ve ünsüz düşmesi gibi ses olaylarına uğrayarak (Olçay, 1995, s. 35; Böler, 2020, s. 216-218) yanı sıra Türkçede isimden isim yapım eki olan +II eki getirilerek (Korkmaz, 2009, s. 53-55) Erzurum ağzına giren kelime, “hepten, tek seferde, tek çırpıda” gibi anlamlara gelir. Örneğin; “Temeküllî bitir bu işi getsın, neye uğraşısan?” şeklinde bir cümle kurulduğunda; “Bu işi tek çırpıda yap bitir, niçin uğraşıyorsun?” denilmek istenir.

2.50. vayiz et- < va‘z (وَعَّظ) Arapçada “öğüt verme, nasihat etme” (İbn Manzûr, 1993, s. 7/466; Zebîdî, 1972, s. 20/289) vb. anlamlara gelen وَعَّظ fiilinin mastarıdır. Kelime, ağızda üst dilden farklı olarak fiilin mastarı olan “vaaz et-” şeklinde değil de ism-i faili olan وَعَّظ kelimesinden mülhem “vayiz et- ya da vayiz ver-” şekli mastar anlamında kullanılır (Gemalmaz, 1995, s. 3/326; URL-1). Anlam kaymasına uğrayarak Erzurum ağzına girmiş olan kelimenin ismi faili; yani “va‘iz” kelimesi esas alındığında iki ünlü bir arada olamayacağı için Türkçe söyleyişi kolaylaştırmak maksadıyla iç seste bir /y/ ünsüzü türemiştir (Böler, 2020, s. 216-218). Bunun yanında kelimeye “et-” yardımcı fiili getirilerek (Korkmaz, 2009, s. 534) “vayiz et-” türevi türetilmiştir. Bunların haricinde kelimeye ilerleyici aykırılışma da söz

konusudur (Gemalmaz, 1995, s. 1/135-136). Örneğin; “Bugün camıda hangi hoca vaiz edeceh?” şeklinde bir sorulduğunda; “Bugün camide hangi hoca vaaz verecek?” anlamı kastedilir.

2.51. yessir < esîr (أسير) Arapçada “esir, mahkûm” (İbn Manzûr, 1993, s. 4/19; Zebîdî, 1972, s. 10/50; Ezherî, 2001, s. 15/429) anlamına gelen أسير kelimesinden mülhemdir. Alıntı yapıldığı dilden farklı olarak kelime başında ünsüz türemesi, kelime içinde ünsüz ikizleşmesi görülür (Olçay, 1995, s. 33; Böler, 2020, s. 155; Erdem vd., 2024, s. 188-189). Bu ses olayları neticesinde benzeştirme yapılarak Erzurum ağzına girmiş olan kelime, ağızda alıntı yapıldığı dildeki anlamıyla benzer anlamda isim olarak kullanılır (Gemalmaz, 1995, s. 3/341; Olçay, 1995, s. 128; URL-1). Örneğin; “Ben yessirmiyem her işi bene gördürisiz?” denildiğinde; “Ben esir miyim ki her işi bana yaptırıyorsunuz?” anlamı kastedilir.

2.52. yevmiye < yevm (يَوْم) Arapçada “gün” (İbn Manzûr, 1993, s. 2/38; Zebîdî, 1972, s. 21/166; Ezherî, 2001, s. 7/89) anlamına gelen يَوْم kelimesinden mülhemdir. Erzurum ağzında ismi mensup yani يَوْمِي hâliyle kullanılan kelime, (Ya‘kûb, 2005, s. 683-687; Maksudoğlu, 2005, s. 191-196; Akbaş, 2024, s. 330-331) alıntı yapıldığı dildeki anlamından farklı bir anlamda değildir ve isim olarak kullanılır. Kelimenin ismi mensubu esas alındığında, kelime sonunda ikiz ünsüz tekleşmesi görülür (Gemalmaz, 1995, s. 1/219-220). Erzurum ağzında günlük çalışılan işlerde bir gün için ödenen ücrete “yevmiye” çalışan kişiye ise “yevmiyeci” denir (Gemalmaz, 1995, s. 3/341).

Bunun yanında yine bu ağızda az çalışıp çok harcamak anlamında; “Yevmiye seggiz, gumanya doğguz.” biçiminde kullanılan kalıp bir söz de mevcuttur.

2.53. zahra < zehîre (ذخيرة) Kelime, Arapçada “saklanan şey, mühimmat, cephane, erzak” (İbn Manzûr, 1993, s. 1/62; Zebîdî, 1972, s. 27/331; Ezherî, 2001, s. 7/245) gibi anlamlara gelir. Erzurum ağzında yabancı kelimelerin -bilhassa Arapça kökenli kelimelerin- orta hecelerinin genellikle dar, bazen geniş ünlüleri daralarak düşer. “Zahra” kelimesinde de benzer durum söz konusudur. Bunun yanında kelimede /h/ ünsüzü /h/ ünsüzüne dönüşmüş ve art damaksıllaşma yapılarak (Gemalmaz, 1995, s. 1/141-142; Olçay, 1995, s. 31-32; Karaağaç, 2010, s. 82; Erdem vd., 2024, s. 177-178) Erzurum ağzına girmiştir. Kelime, ağızda isim olarak kullanılır ve buğday başta olmak üzere arpa, çavdar gibi tahıl ürünlerine verilen genel isme “zahra” denir (Gemalmaz, 1995, s. 3/346).

2.54. zehlen- < sahr (سَحَر) Arapçada “alay etmek, küçümsemek” (İbn Manzûr, 1993, s. 4/352; Ezherî, 2001, s. 7/77) vb. anlamlara gelen سَحَر fiilinin mastarıdır. Kelime başında ünsüz değişimi, iç seste ünsüz düşmesi ve ön damaksıllaşma (Olçay, 1995, s. 31-32; Erdem vd., 2024, s. 189-192; Karaağaç, 2010, s. 81-82) görülen kelimeye yanı sıra Türkçe isimden fiil +*lan* yapım eki getirilerek (Korkmaz, 2009, s. 119) türetilmiş ve Erzurum ağzına girmiştir. Kelime, alıntı yapıldığı dille fiil biçiminde “dalga geçmek, alay etmek” gibi benzer anlamlarda kullanılır (Gemalmaz, 1995, s. 3/348; URL-1). Örneğin; “Neye beni zehlenisen?” denildiğinde; “Neden benimle dalga geçiyorsun?” denilmek istenir.

2.55. zidlen- < zidd (ضِدّ) Arapçada “zıt, karşıt, ters, aykırı” (İbn Manzûr, 1993, s. 3/263; Ezherî, 2001, s. 15/319; Zebîdî, 1972, s. 8/310) vb. anlamlara gelen ضِدّ kelimesinden mülhemdir. Kelime sonunda ikiz ünsüz tekleşmesi (Gemalmaz, 1995, s. 1/219-220) görülmüş,

yanı sıra Türkçede isimden fiil türeten +*lan* yapım eki getirilmiştir (Korkmaz, 2009, s. 119). Ayrıca ön damaksıllaşma tespit edilen (Karaağaç, 2010, s. 81-82) kelime, “zidlen-” biçiminde Erzurum ağzına geçerek “hoşlanmamak, sevimli gelmemek, gıcık olmak” anlamlarında kullanılır olmuştur. Kelime, bazen de “ziddine get-” şeklinde yine fiil olarak kullanılır. Örneğin; “Böyün neyse ele ziddime gidisen ki.” şeklinde bir cümle kurulduğunda; “Bugün bana hiç sevimli gelmiyorsun, senden hoşlanmıyorum.” anlamı kastedilir. Öte yandan Erzurum ağzında kelimenin isim olarak “zid” şeklinde kullanımı da mevcuttur. Kelimenin isim olarak kullanımı, alıntı yapıldığı dille benzer anlamdadır ve “ters, aykırı, aksi” gibi anlamlara gelir. Örneğin; “Zid zid gonuşup benim canımı sıhıma.” denildiğinde; “Ters ters konuşup benim canımı sıkma.” anlamına gelir.

2.56. zöhör < saḥûr (سَحُور) Kelime, Arapça sözlüklerde “sahur yemeği” (İbn Manzûr, 1993, s. 8/284; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 405; Zebîdî, 1972, s. 22/48) anlamına gelir. Kelime başında ünsüz değişimi, ilk hecede ünlü değişimi, ikinci hecede ünlü genişlemesi ve ön damaksıllaşma (Olçay, 1995, s. 24-32; Böler, 2020, s. 134-137; Karaağaç, 2010, s. 81-82) görülen kelime, tespit edilen benzeştirmelerden sonra Erzurum ağzına girmiştir. Kelime, alıntılandığı dildeki özgün anlamından farklı olarak, sahura kalkılan zamanı ve bu vakitte gerçekleştirilen yeme, içme gibi tüm eylemleri kapsayacak biçimde “zöhör” şeklinde kullanılmaktadır (Gemalmaz, 1995, s. 3/352; URL-1). Örneğin; “Gece zöhöre gâhamadım ele acııhdım ki.” denildiğinde; “Gece sahura kalkıp bir şeyler yiyip içemedim, çok acıktım.” manası kastedilir.

2.57. zuğğum < zaḳḳûm (زَقُّوم) Arapçada “acı ağaç, zakkum” (Fîrûzâbâdî, 2005, s. 1351; Zebîdî, 1972, s. 40/438) olarak bilinen زَقُّوم kelimesinden mülhemdir. Kelime, ilk hecede ünlü daralması, kelime içinde ünsüz ikizleşmesi yoluyla Erzurum ağzına girmiştir (Böler, 2020, s. 131-134; Olçay, 1995, s. 33; Gemalmaz, 1995, s. 1/172-173). Kelimenin kullanım gayesi “davun, baba” kelimeleri gibi daha çok azar ve kargış içindir. Bunun yanında kelime, bir ilenme sözüdür ve beddua biçiminde söylenir. Halk arasında birisini azarlamak için; “Davuuun! Çoor! Zuğguuum!” şeklinde peş peşe ve uzatılarak söylenir. Ayrıca, kelimenin yine kargış sözü olarak; “Zuğğumun köki, zuğğumun dibi, zuğğum çıha, zehir zuğğum ola!” (Gemalmaz, 1995, s. 3/352; Olçay, 1995, s. 129; URL-1) şeklinde kullanımları olduğu gibi “zuğğumlan-” biçiminde fiil kullanımı da mevcuttur.

3. Sonuç

Hareketli bir millet olan Türkler, tarihi seyir içerisinde pek çok milletle yüz yüze gelmiş, geniş bir coğrafyada hüküm sürmüştür. Türklerin fethettikleri yerlerdeki milletlerle olan münasebetleri sadece savaşlarla sınırlı kalmamış, bu milletlerle aralarında yoğun kültürel etkileşimler de olmuştur. Bir arada yaşama kültürünün doğal bir sonucu olan kültürel etkileşimin en önemli sacayağını da kuşkusuz kelime alışverişi oluşturmıştır.

Türkologlar tarafından “Eski Türkçe” diye adlandırılan Türkçenin ilk dönemlerinde orijin itibariyle daha fazla Türkçe kelimeye rastlanırken Türklerin Müslüman olmasından sonra Türkçeye Arapçadan önemli miktarlarda kelime geçişleri olmuş, tarih boyunca bu geçişler hız kesmeden devam etmiştir. İslam, Türkler arasında sadece din olarak kalmamış, Türk dilini ve Türk kültürünün pek çok kurumunu köklü bir biçimde etkisi altına almıştır. Bilhassa Osmanlılar döneminde Türk kültüründe ve Türk dilinde Arapça kökenli kelimelerin sayısı büyük miktarlara ulaşmış ve bu dönemde Türkçe bilim ve sanat dili hâline gelmiştir. Osmanlı devleti yıkıldıktan

sonra ise imparatorluk dili olan Osmanlı Türkçesinin yerini Türkiye Türkçesi almış ve bu dönemde her ne kadar dilde sadeleşmeye gidilmişse de Arapça kökenli kelimeler yine hacimli bir yekûn teşkil etmiştir. Dildeki bu değişim ve dönüşüm süreci zamanla ağızlara da yansımış; fakat bu durum standart dile nazaran ağızlarda daha geç ve daha yavaş olmuştur.

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinin ağızlarından biri olan Erzurum ağzındaki çoğunluğu anlam kaymasına uğramış Arapça kökenli kelimeleri ele alınmıştır. Söz konusu kelimeler, kelime analizi yöntemiyle incelenmiş ve sırasıyla kelimelerin günümüz Erzurum ağzındaki kullanımları, Arapça transkripsiyonları, Arapça asılları ve Erzurum ağzında geçirdiği ses değişimlerine yer verilmiştir. En son aşamada ise kelimelerin Erzurum ağzının söz varlığında nasıl kullanıldığına dair örnek cümlelere yer verilip geçirdiği dilsel dönüşümler tahlil edilmeye çalışılmış ve şu sonuçlara varılmıştır:

a-) Üst dilde olduğu gibi Erzurum ağzında da hatırı sayılır miktarda Arapça kökenli kelimeler mevcuttur. Ancak bu kelimelerden bazılarının alıntı yapıldığı dildeki anlamından tamamen kopararak farklı anlamda kullanıldığı; yani anlam kaymasına uğrayarak Erzurum ağzına geçtiği görülmektedir. Ör. “maslahat, eşet, enasirsiz, berdelecüz, kefe mayış, kert, huddem, hab et-, geherlen-” vb.

b-) Alıntı yapılan Arapça kökenli kelimelerin Erzurum ağzında fiil, isim, sıfat, tamlama, kelime grubu ve kalıp söz şeklinde kullanıldığı görülmekte; ancak bu kelimelerden bazılarının birden fazla kelime türü ve kelime grubu şeklinde kullanıldığı dikkat çekmektedir. “rapata, mahalsız, allelem, zöhör, devamsız, gırgıt, elhezar et-” vb.

c-) Erzurum ağzında alıntı yapılan Arapça kökenli kelimelerin bir kısmı alıntı yapıldığı dildeki benzer veya yakın anlamıyla kullanılmakta; fakat ağzın ses hususiyetlerine göre telaffuz edilmektedir. Ör. “rız < ‘ırz (ırz, namus), ahır < ahîr (son, sonunda), geliye < gâile (dert, sıkıntı, zarar), hasut < hasûd (kıskanç)” vb.

d-) Alıntı yapılan Arapça kökenli kelimelerin çoğunluğu benzeştirme yapılarak Erzurum ağzında kullanılmakta ve yöre halkı tarafından ağzın ses hususiyetlerini yansıtır şekilde telaffuz edilmektedir. Ör. “zehlen-, zöhör, temeküllî, allelem, cahal” vb.

e-) Alıntı yapılan Arapça kökenli kelimelerin bazıları üst dildeki anlamıyla benzer anlamda kullanılsa da ağzın ses özelliklerine göre telaffuz edildiği göze çarpmaktadır. Ör. “muḥkem > mökgem, mîḥat ol- > muḳayyet ol-” vb.

f-) Alıntı kelimelerin pek çoğunun Türkçenin yapım eklerini alarak Türkçeleştirildiği görülmekte ve ağza uygun hâle getirilerek kullanılmaktadır. Ör. “devam-sız, müsür-lük, arafalıḳ” vb.

Bin yıldan fazla bir süredir Türk diline tesir etmiş olan Arapçanın bundan sonraki süreçte de Türk dili ve kültürü üzerinde araştırmacıların dikkatini çekecek pek çok çalışma alanı ve konusunun var olduğu aşîkârdır.

Kaynaklar

- Abûdî, M. (2005). *Mu'cemu'l-kelimâti'd-daḥileti fî luḡatinâ'd-dârice*. Riyâd: Mektebetü'l-Melik 'Abdul'azîzi'l-'Amme.
- Akan-Budak, D. (2012). Erzurum ağızı söz varlığında eski Türkçenin izleri. *Journal of Turkish Studies*, 7(4), 629-646. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4120>
- Akar, A. (2010). Türkçe-Arapça arasındaki sözcük ilişkileri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (8), 9-16. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kdeniz/issue/16867/175582>
- Akbaş, Y. F. (2024). *Arapça dilbilgisi. (sarf ve nahiv)*. İstanbul: Cantaş.
- Askerî, E. H. (1991). *Mu'cemü'l-furûḡu'l-luḡaviyye*. Kahire: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmiyyî.
- Böler, T. (2020). *Türkiye Türkçesi ses bilgisi*. İstanbul: Kesit.
- Caferoğlu, A. (1942). *Doğu illerimiz ağızlarında toplamalar (Kars, Erzurum, Çoruh ilbaylıkları ağızları)*. İstanbul: Türk Dil Kurumu.
- Çağrı, M. (2020). Müdârâ. *TDV İslam Ansiklopedisi C 31* içinde (s. 459-460). Ankara: TDV. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mudara>
- Çetin, N. M. (1991). Arap (Dil). *TDV İslam Ansiklopedisi C 3*, içinde (s. 276-309). İstanbul: TDV. <https://islamansiklopedisi.org.tr/arap#2>
- Erdem, M. D., Demirci, Ü. Ö. ve Demiryakan, D. (2024). *Türkiye Türkçesi ses bilgisi*. Ankara: Rindan.
- Ezherî, E. M. (2001). *Tehzîbü'l-luḡa*. thk. Mur'ib, M. A., C. 1-15. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabiyyî.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1928). Lehçe-i Erzurum. *Halk Bilgisi Mecmuası*, (1), 164.
- Fîrûzâbâdî, E. T. M. (2005). *El-kâmûsü'l-muhîṭ*. thk. Heyet. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle li't-Tibâ'a ve'n-Neşr.
- Ġalâyînî, M. (1993). *Câmi'ü'd-dürûsi'l-'Arabiyye*. Beyrut: Menşûratü'l-Mektebeti'l-'Asriyye.
- Gemalmaz, E. (1989). "Ağız bilimi araştırmaları üzerine genellemeler". *Türk Kültürü Araştırmaları Halit Fikret Alasya'ya Armağan*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 149-159.
- Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum ili ağızları. (inceleme, metinler, sözlük ve dizinler) C 1-3*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- İbn Düreyd, E. M. (1987). *Cemheretü'l-luḡa*. thk. Ba'labekkî, R. M., C 1-3. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn.
- İbn Manzûr, E. C. (1993). *Lisânu'l-'Arab*. thk. Heyet., C 1-15. Beyrut: Dâru Sadr.
- Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin ses bilgisi*. İstanbul: Kesit.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri. (şekil bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Lütfî, H. M. (1996). *Hulâsatu'l-hakâyık*. İstanbul: Damla.
- Maksudoğlu, M. (2005). *Arapça dilbilgisi*. İstanbul: Ensar.
- Olçay, S. (1995). *Erzurum ağızı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ögel, B. (1946a). Erzurum ağızında nisbet cümleleri. *Erzurum Halkevi Kültür Dergisi*, 1(10).
- Ögel, B. (1946b). Erzurum şivesinde söz yapılışı. *Erzurum Halkevi Kültür Dergisi*, 3(10).

- Özaydın, A. (2012). Türk (Türkler'in İslâmiyet'i Kabulü). *TDV İslam Ansiklopedisi C 41* içinde (s. 474-480). İstanbul: TDV. <https://islamansiklopedisi.org.tr/turk#2-turklerin-islamiyeti-kabulu>
- Sâmî, Ş. (1899). *Ḳâmûs-î Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Uzunyaylalı, M. E. (2024). *Arap kaynaklarında Türkler*. Erzurum: Fenomen.
- Ya'kûb, İ. B. (1993). *Mu'cemü'l-evzânîs-sarfiyye*. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb.
- Ya'kûb, İ. B. (2005). *Mevsû'âtü'n-nahv ve's-sarf ve'l-i'râb*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.
- Yener, F. (2023). Türkçeye anlam kayması ile geçmiş Arapça kelimelerin Arapça öğretimindeki yeri üzerine bir uygulama araştırması. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 768-789. <https://doi.org/10.17859/pauifd.1336632>
- Yılmaz, N. (2019). Erzurum ağzında kullanılan bazı Arapça kelimeler. *Doğu Esintileri Dergisi* (11), 245-255. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dogu/issue/51641/598592>
- Zebîdî, E. M. (1972). *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Heyet., C 1-40. Kuveyt: Vizâretü'l-İrşâd ve'l-Enbâ fi'l-Kuveyt.

İnternet Kaynakları

- URL-1: <https://erzurum.ktb.gov.tr/TR-273919/erzurum-agzi.html> (Erişim tarihi: 26.11.2024).
- URL-2: <https://m.erzurumgazetesi.com.tr/yazar/HATIRLAR-MISINIZ-/800> (Erişim tarihi: 10.12.2024).
- URL-3: <https://www.milliyet.com.tr/cocuk/eglencler/lades-oyunu-nasil-oyunlaniyor-6464047> (Erişim tarihi: 07.01.2025).

Extended Abstract

It is a natural phenomenon for languages to be influenced by each other and to exchange words between them. Religious, political, commercial, etc. activities between nations paved the way for this exchange. Turks, being a mobile nation, have come face to face with many nations in the historical process and have been in contact with them. One of the nations that Turks have been in contact with a lot in history is the Arabs. The contact of these two nations gave birth to language interaction as well as cultural interaction. The most important pillar of cultural interaction, which is a natural result of the culture of coexistence, is undoubtedly the exchange of words. Especially in the periods following the acceptance of Islam by the Turks, the transition of words from Arabic to Turkish gained momentum, and Arabic, which was the source language, gave a large number of words to Turkish, which was the receiving language, like many other languages.

In the early periods of Turkish, known as old Turkish, there were more Turkish words in terms of origin, but after the Turks became Muslims, there was a significant amount of word transitions from Arabic to Turkish, and these transitions continued throughout history without slowing down. Islam did not only remain as a religion among the Turks, but also radically influenced the Turkish language and many institutions of Turkish culture. Especially during the Ottoman period, the number of Arabic-origin words in Turkish culture and language reached a great number. After the collapse of the Ottoman Empire, Ottoman Turkish, which was the language of the empire, was replaced by Turkey Turkish, and although the language was simplified in this period, words of Arabic origin still constituted a large number. This process of change and transformation in the language has been reflected in the dialects over time; however, this situation has been later and slower in the dialects compared to the standard language.

It is possible to come across many words of Arabic origin in both the upper language and dialects of Turkey Turkish. Erzurum dialect is one of the dialects where Arabic-origin words are used intensively. While it is seen that some of these words, which continue to exist in Erzurum dialect today, are used in a similar sense to their meaning in the language from which they are borrowed, it is seen that a significant part of them have lost their meaning in the source language and have undergone a shift in meaning. In addition, it is noticed that almost all of these words have undergone sound changes and are pronounced according to the sound characteristics of the dialect.

It is obvious that many scientific studies have been carried out in our country until today, especially on the exchange of words between Turkish and Arabic and on loanwords; however, it is obvious that independent studies on Arabic-origin words in the dialects of Turkey Turkish in general and in Erzurum dialect in particular are not at the expected and desired level. This article draws attention to this gap and discusses the Arabic-origin loanwords that constitute a significant number in Erzurum dialect. In addition, it is tried to reveal how the words of Arabic origin, which are widely used in Erzurum dialect and most of which have undergone a shift in meaning, are used in terms of word types and how they are pronounced.

First of all, it would be appropriate to state that there are hundreds of words of Arabic origin in Erzurum dialect. However, since it is not possible to mention all of these words, the words of Arabic origin that are commonly used in the dialect and the words that are used in a different meaning from their meaning in the upper language; in other words, the words that have undergone a shift in meaning in the dialect are discussed. The words are transcribed, and in order to make the subject more comprehensible, explanations and examples of sentences related to the use of these words in the dialect are included. In addition, the place of these words in folk culture is mentioned by giving examples of how these words appear in poems, folk songs, folk songs, idioms, etc. The words in question were analyzed by word analysis method and it was tried to analyze the linguistic transformations of the words by giving their usage in today's Erzurum dialect, giving their Arabic transcriptions, giving their Arabic originals, giving place to the changes they have undergone in Erzurum dialect, and finally giving examples of how the words are used in the vocabulary of Erzurum dialect.

As a result of the analyzed words, it is seen that there is a great exchange of words between Arabic and Turkish. So much so that this word exchange has spread to Erzurum dialect, which is an important dialect of Turkish. However, these Arabic loanwords, which passed from Arabic to Turkish and from there to Erzurum dialect, have undergone many forms such as sound dropping and sound change over time, and have become the own property of Erzurum dialect and have started to constitute an important part of Erzurum dialect. Thus, the size and importance of the interaction between Arabic and Turkish languages is tried to be revealed in this study through Erzurum dialect.